
YOSHLARDA GENDER MUNOSABATLAR SHAKLLANISHI VA OILADA O‘ZARO BOG‘LIQLIGI

Tadjiyeva Adolat Xabibullova

*Toshkent Kimyo xalqaro universiteti
Pedagogika va psixologiya fakulteti
magistri*

e-mail: adolat1980qq@icloud.com

To‘rayeva Dilafruz Rustamboyevna

*Ilmiy rahbar: Pedagogika va psixologiya fakulteti
, PhD, docent*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada yoshlarning gender munosabatlari shakllanishi va ularning oilaviy muhit bilan o‘zaro bog‘liqligi psixologik hamda ijtimoiy nuqtayi nazardan tahlil etiladi. Maqolada oila institutining shaxsda gender identifikatsiyani shakllantirishdagi o‘rni, Bandura, Erikson va Vigotskiy nazariyalari asosida tahlil qilingan. Shuningdek, yoshlarning gender stereotiplardan xoli bo‘lishi, o‘zaro hurmat, tenglik va hamkorlik tamoyillarini rivojlantirishning psixologik yo‘llari yoritilgan. Maqola yoshlarning gender madaniyatini yuksaltirishda oila, ta‘lim tizimi va jamiyatning hamkorlikdagi roli muhimligini asoslaydi.*

Kalit so‘zlar: *gender munosabatlari, yoshlar psixologiyasi, oila muhitining ta‘siri, gender identifikatsiya, ijtimoiy o‘rganish nazariyasi, Erikson bosqichlari, gender tengligi, empatiya, stereotiplar, psixologik rivojlanish.*

Kirish.

Bugungi kunda yoshlarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishida gender madaniyati alohida o‘rin tutadi. Jamiyatda erkak va ayolning teng huquqli, o‘zaro hurmat asosidagi munosabatlari – barqaror oila va sog‘lom ijtimoiy muhitning garovidir. Shu bois, yoshlarning gender munosabatlarini to‘g‘ri shakllantirish, ularda mas‘uliyat, empatiya va hamkorlik fazilatlarini rivojlantirish dolzarb masalalardan biridir.

Oila bu jarayonning asosiy o‘chog‘i bo‘lib, bola aynan oilaviy kuzatuv, muloqot va taqlid orqali gender rollar, qadriyatlar va munosabatlar tizimini o‘zlashtiradi. Shu sababli, oilaviy muhitdagi har bir xatti-harakat, munosabat va qadriyat yoshlarning kelajakdagi shaxsiy hamda ijtimoiy pozitsiyasini belgilab beradi.

Asosiy qisim:

Yoshlarda gender munosabatlar shakllanishi, avvalo, ijtimoiy muhit, oila, ta‘lim muassasasi va ommaviy axborot vositalari ta‘sirida ro‘y beradi. Oila – bu shaxs ijtimoiylashuvining birinchi bosqichi bo‘lib, unda bola erkak va ayol rollari, ularning

o‘zaro hurmati, mas’uliyati va vazifalarini kuzatish orqali gender tasavvurlarni o‘zlashtiradi. Agar oilada erkak va ayol tenglik, hamkorlik, mehr va hurmat asosida yashasa, bola buni o‘z ongida ijobiy namuna sifatida qabul qiladi. Aksincha, kamsitish, zo‘ravonlik yoki bir jinsni ustun qo‘yish holatlari mavjud bo‘lsa, bu kelajakda yoshlarning noto‘g‘ri gender munosabatlariga sabab bo‘ladi. Shu jihatdan, oila muhitidagi har bir harakat yosh avlodning jamiyatdagi munosabatlarga bo‘lgan qarashini shakllantiradi.

1. Gender munosabatlari tushunchasi va ularning psixologik mazmuni

Gender munosabatlari — erkak va ayol o‘rtasidagi ijtimoiy, psixologik va madaniy o‘zaro ta’sir tizimidir. U biologik farqlardan tashqari, jamiyat tomonidan belgilangan rollar, kutishlar va qadriyatlarni ham o‘z ichiga oladi. Psixologiyada gender shaxsning ijtimoiy identifikatsiyasini, o‘zini muayyan jins vakili sifatida anglashini bildiradi. “Gender munosabatlari jamiyat tomonidan belgilanadi” degan nuqtani to‘liq tasdi amerikalik psixolog, gender sxemasi nazariyasining muallifi Sandra Bem ilmiy jihatdan tasdiqlaydi. Ning fikriga ko‘ra gender – bu biologik farqlardan tashqari, ijtimoiy va madaniy jihatdan shakllangan tizimdir “Gender roles are the product of socialization processes, not biology.”

Yoshlar davrida bu jarayon ayniqsa faol kechadi. O‘smirlik bosqichida shaxs “men kimman?” degan savolga javob izlaydi va bu jarayonda jinsiy identifikatsiya markaziy o‘rin tutadi.

2. Oila – gender identifikatsiyaning asosiy manbai

Oila shaxsning ijtimoiylashuvini ta’minlovchi birlamchi muhitdir. Bola ota-onasi va boshqa oila a’zolari orqali gender rollarini o‘zlashtiradi. Ota-ona o‘zaro hurmat, ishonch, hamkorlik asosida yashasa, bu bola ongida “tenglik” qadriyatini shakllantiradi.

Aksincha, oilada zo‘ravonlik, kamsitish yoki bir jinsni ustun qo‘yish holatlari mavjud bo‘lsa, bu yoshda salbiy gender stereotiplarni paydo qiladi. Natijada, bola kelajakda sog‘lom oilaviy munosabatlar o‘rniga, boshqaruvchi–bo‘ysunuvchi modelini qabul qiladi.

3. Psixologik nazariyalar nuqtayi nazaridan gender shakllanishi

Albert Banduraning ijtimoiy o‘rganish nazariyasiga ko‘ra, shaxsning ko‘p xulq-atvori, jumladan gender rollari ham kuzatish va taqlid orqali shakllanadi. Bola ota-onasining xatti-harakatlarini ko‘rib, ularni o‘zida aks ettiradi. Shu bois, ota-onaning o‘zaro munosabatlari bevosita farzandning gender dunyoqarashini belgilaydi.

Erik Eriksonning psixososial rivojlanish nazariyasida o‘smirlik “identifikatsiya” bosqichi deb ataladi. Aynan shu bosqichda shaxs o‘z jinsiga xos xulq-atvor, his-tuyg‘u va ijtimoiy rolni shakllantiradi, yani “Men kimman?” degan savolga javob izlab, identifikatsiya jarayonidan o‘tadi.

Carol Gilligan ayollar va erkaklar o‘rtasidagi psixologik farqlarni tahlil qilib, gender shaxsiy o‘zini anglash va ijtimoiy munosabatlarda muhim o‘rin tutishini g‘oyasini ilgari suradi.

Margaret Mead turli jamiyatlarda erkak va ayol rollarining o'zgaruvchanligini o'rganib, gender xulq-atvori biologik emas, balki madaniy omillarga bog'liq ekanini isbotlagan.

Vigotskiyning ijtimoiy-madaniy rivojlanish nazariyasiga binoan, shaxsning har bir psixik funksiyasi dastlab ijtimoiy muhitda paydo bo'ladi, keyinchalik ichki tizimga aylanadi. Demak, gender rollar ham avvalo oila va jamiyatdagi kuzatishlar orqali o'rganiladi.

4. Gender stereotiplari va ularni yengish yo'llari

Jamiyatda ayrim stereotipik qarashlar — erkak faqat yetakchi, ayol esa itoatkor bo'lishi kerak degan fikrlar hali ham saqlanib qolgan. Bu kabi qarashlar yoshlarning o'zini anglash jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatadi, ularning shaxsiy imkoniyatlarini cheklaydi.

Psixologik yondashuvda bunday stereotiplarni yengish uchun quyidagi omillar muhim:

- Empatiya va o'zaro hurmatni rivojlantirish;
- Ta'lim jarayonida gender tenglik tamoyillarini singdirish;
- Media va adabiyotlarda sog'lom oila modellari targ'iboti;
- Yoshlarni o'z fikrini erkin ifoda etishga o'rgatish.

Ta'lim tizimi ham yoshlar ongida gender madaniyatini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Maktab va oliy o'quv yurtlarida o'tkaziladigan ma'naviy-ma'rifiy mashg'ulotlar, treninglar va suhbatlar orqali teng huquqlilik, o'zaro hurmat, hamkorlik va mas'uliyat tushunchalari mustahkamlanadi. Shu bilan birga, ijtimoiy tarmoqlardagi turli stereotipik tasvirlar, g'oyalar ham yoshlarning fikrlashiga ta'sir ko'rsatadi. Oilaviy hayotda gender tengligi — bu faqat vazifalarning bo'linishi emas, balki bir-birini qo'llab-quvvatlash, qarorlar qabul qilishda teng ishtirok etish, his-tuyg'ularni hurmat qilishdir. Sog'lom gender munosabatlari mavjud oilada farzandlar mehr-oqibat, sabr, mas'uliyat va insoniylikni chuqur his etib ulg'ayadi.

Yoshlarning gender munosabatlari shakllanishini chuqurroq anglash uchun psixologik nazariyalar nuqtayi nazaridan yondashish muhimdir. Masalan, A.Banduraning ijtimoiy o'rganish nazariyasiga ko'ra, inson xulqi, shu jumladan gender rollar ham, kuzatish va taqlid qilish orqali shakllanadi. Bola ota-onasi, aka-ukasi yoki onasi va opasining o'zaro munosabatlarini kuzatar ekan, ulardagi xatti-harakatlarni o'zida aks ettira boshlaydi. Shunday qilib, bola oiladagi ijtimoiy tajribani "model" sifatida qabul qiladi.

Boshqa tomondan, E.Eriksonning shaxsiyat rivojlanish bosqichlari haqidagi nazariyasida ham bu jarayon muhim ahamiyat kasb etadi. Unga ko'ra, o'smirlik davri — "identifikatsiya" bosqichidir, ya'ni shaxs o'zini kim sifatida ko'rishini, jamiyatdagi rolini aniqlaydi. Shu davrda jinsiy identifikatsiya, ya'ni o'g'il bolalarda erkaklik, qizlarda ayollik obrazini shakllantirish jarayoni kechadi. Agar bu davrda oila va atrof-muhit tomonidan sog'lom gender qadriyatlari singdirilsa, yosh shaxsning o'ziga ishonchi mustahkamlanadi, o'zaro hurmat asosidagi munosabatlarni yo'lga qo'yish osonlashadi.

Shuningdek, Vigotskiyning ijtimoiy-madaniy rivojlanish nazariyasiga ko'ra, shaxsning har bir psixik funksiyasi avval ijtimoiy darajada, keyin esa shaxsiy darajada yuzaga keladi.

Ya'ni bola dastlab genderga oid xulqni kattalarning namunasida ijtimoiy tarzda ko'radi, keyin esa uni ichki tizimiga singdiradi. Bu esa oila muhitining bevosita ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi.

Zamonaviy psixologiyada gender stereotiplari masalasi ham dolzarb hisoblanadi. Ba'zi jamiyatlarda erkak — kuch, ayol — itoatkorlik ramzi sifatida talqin qilinadi. Bu kabi stereotiplar yoshlarning o'ziga bo'lgan ishonchiga, hayotdagi tanlovlariga va oilaviy rollarni anglashiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli, oila va ta'lim tizimida bu stereotiplarni yo'qotish, har bir jinsning inson sifatidagi qadriyatini e'tirof etish zarur.

Yoshlarda sog'lom gender qarashlarni shakllantirish uchun quyidagi psixologik yondashuvlar muhimdir:

1. Empatik yondashuvni rivojlantirish — boshqani tushunish, hurmat qilish va his-tuyg'ulariga e'tibor berish.

2. Gender tengligini qadriyat sifatida singdirish — har ikki jinsning jamiyatdagi rolini muvozanatli anglash.

3. Pozitiv muloqotni rivojlantirish — oilada va ta'lim muhitida ochiq, hurmatli muloqot tizimini yo'lga qo'yish.

4. Sog'lom oila modellarini targ'ib qilish — media, adabiyot va ta'lim materiallarida teng huquqli, mehrga asoslangan oilaviy misollarni ko'rsatish.

Xulosa

Yoshlarning gender munosabatlari shakllanishi ko'p omilli, murakkab psixologik jarayon bo'lib, uning markazida oila muhitining ta'siri turadi. Sog'lom oilaviy muhit — tenglik, hurmat, mehr va mas'uliyatga asoslangan bo'lsa, bu yosh shaxsda ijobiy gender qarashlar va ijtimoiy yetuklikni shakllantiradi. Ota-onalar, pedagoglar va psixologlar yoshlar bilan ishlashda gender madaniyatini mustahkamlash, stereotiplardan xoli fikrlashni qo'llab-quvvatlash, teng imkoniyatli ijtimoiy muhit yaratishga alohida e'tibor qaratishlari lozim. Zero, gender tengligi – bu insoniy qadriyatlar, adolat va jamiyat barqarorligining asosi hisoblanadi.

Adabiyotlar ro'yhati

1. Bem, S. L. *The lenses of gender: Transforming the debate on sexual inequality*. — New Haven: Yale University Press, 1993. — 336 b.

2. Connell, R. W. *Gender*. — Cambridge: Polity Press, 2002. — 192 b.

3. Erikson, E. H. *Identity: Youth and crisis*. — New York: W. W. Norton & Company, 1968. — 336 b.

4. Karimova, V. M. *Ijtimoiy psixologiya*. — Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2010. — 412 b.

5. Mead, M. *Sex and temperament in three primitive societies*. — New York: William Morrow & Company, 1935. — 335 b.

---

6. Qodirova, N. va Raxmatov, J. *Oila psixologiyasi*. — Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti, 2021. — 280 b.

7. Raximova, S. *Yoshlar psixologiyasi va gender madaniyati asoslari*. — Toshkent: TDPU nashriyoti, 2018. — 256 b.

8. Ziyonet.uz — [Elektron manba]. — URL: www.ziyonet.uz (<http://www.ziyonet.uz/>) (murojaat sanasi: 2025-yil 9-noyabr).